بتقریب: ہندی الاصل مذاہب سمینار ۱۹۹۳ء

# ہندو دھرم

از

رائے چترمن

خدا بخش اورینٹل پبلک لائبریری، پٹنہ

بتقریب : ہندی الاصل مذاہب سمینار ۱۹۹۴ء

# ہندو دھرم

از

رائے چترمن

خدا بخش اورینٹل پبلک لائبریری، پٹنہ

تقسیم کار:
○ مکتبہ جامعہ لمیٹڈ، جامعہ نگر، نئی دہلی۔ ۱۱۰۰۲۵

صدر دفتر:
○ مکتبہ جامعہ لمیٹڈ، جامعہ نگر، نئی دہلی۔ ۱۱۰۰۲۵

شاخیں:
○ مکتبہ جامعہ لمیٹڈ، اردو بازار، دہلی۔ ۱۱۰۰۰۶
○ مکتبہ جامعہ لمیٹڈ، پرنس بلڈنگ، بمبئی۔ ۴۰۰۰۰۳
○ مکتبہ جامعہ لمیٹڈ، یونیورسٹی مارکیٹ، علیگڑھ۔ ۲۰۲۰۰۲

اشاعت : ۱۹۹۴ء

قیمت : پانچ روپے

لبرٹی آرٹ پریس (پروپرائٹرز مکتبہ جامعہ لمیٹڈ) پٹودی ہاؤس دریا گنج نئی دہلی میں طبع ہوئی

# حرفِ چند

خدا بخش لائبریری کی طرف سے جب یہ منصوبہ بنا کہ انسان سے اپنے ورثے کو کیسے عام کیا جائے تو جہاں اور بہت سی باتیں سمجھ میں آتی چلی گئیں وہاں یہ بھی خیال آیا کہ فارسی عربی کے عالموں نے ہندوستان اور ہندوستان سے اپنے دیگر مذہبوں کے بارے میں جو کچھ لکھا ہے اس پر ایک بھرپور سمینار کیا جائے، متعلقہ مصنفوں اور ان کی کتابوں پر بحث کی جائے اور اسی موقع سے ایسی تحریروں کا جو ایک بڑا حصہ ابھی تک خدا بخش جیسے برصغیر اور باہر کے کتب خانوں میں دفن پڑا ہے، کم سے کم اس کا ایک دو سطری تعارف ہی کرا دیا جائے۔ اس پر تفصیلی کام اور ریسرچ بعد میں آنے والے کریں گے سو یہ ایک مختصر تعارف پیش خدمت ہے۔

یہ انتخاب ڈاکٹر محمد عمر صاحب کی عنایت سے سمینار کے شرکار کی خدمت میں پیش کی جا رہی ہے۔

عرب

# تاریخ چهار گلشن محمد شاهی

**صوبه گجرات بلقب احمدآباد، دوارکا:-** "معبد بزرگ و مشهور هنداست و آن را جگت نیز خوانند چون سری کرشن از متهرا برآمده در آنجا اقامت کرد نیایش گاه مقرر گشت تمام سقف و جدار از طلا داشت اکثر جا مرصع نیز بود آن در آن دریا فرو رفت بنام او بر کنار دریای شور شهر دیگر آباد کردید حالا مردم بدانجا نیایش ورزند" ص ۸۶ ب

**صوبه گجرات بلقب احمدآباد، معابد هنود:-** سومناته - ص ۸۶/ الف و ب

**صوبه الهٰ آباد عرف پراگ، معابد اهل هند:-** پراگ - ص ۷۷/ الف و ب

**صوبه بهار، عظیم آباد، معابد اهل هند:-** "از بزرگ معابد گیاست و این منسوب است به برهما. مردم برای رستگاری نیاکان خود از هر سو بدانجای آیند و مراسم آن بجای آرند" ص ۷۲ ب

**صوبه اوڑیسه، جگناته رای در آنجا. معابد اهل هند:-** جگناته رای - ص ۶۷ ب - ۶۸ الف -

بتخانه ایست نزد جگناته - ص ۶۸ ب - ۶۹ الف

**پرسوک منڈویہ:-** "مکانی است کہ درآنجا روان سر نام کولابی است بسیار دور و کوہی برآب نمودار۔ چون حاجتمندان عرض کنند کہ ما از دور دست بارادۂ پرستش آمدہ ایم تشریف نزدیک آرید آن کوہ جنبش کنان متصل آید مردم پرستش کنند۔ چون رخصت کنند بجای خود رود و اگر از راست آمدہ باشد بہ چپ رود و اگر از چپ آمدہ براست رود" ص ۵۵ ب۔ ۵۶ الف

**معابد اہل ہند (صوبہ دارالسلطنت لاہور):-** "جوالاکھی در کوہستان کانگرہ نگرکوٹ نام مکانی است کہ جمہور جوالاکھی درانجاست۔ گویند در پیشین زمان اگر کسی زبان خود بہ نیت وصول مرادی می تراشید باز در یکدو ساعت و بعضی را در نزدیک آن چند جا مشعل آسا شعلہ زند و گوناگون اجناس از میوہ و غلہ و روغن در دہانہ زند ہمہ سوختہ گردد و اثری ازان باقی نماند ہر قدر کہ کسی افگنند۔" ص ۵۵ ب

**بسرانت گھاٹ:-** "در وسط طولانی شہر متھرا کہ مشرف دریای جمنا است ہر شام و صباح مردم بسیار مجمع کردہ آرتی می نمایند و آرتی عبارت از چراغ افروختہ پرستش کردن است و این آرتی بر دریای جون کہ ہزاران کردہ روانگی دارد جائی نمی شود خاص این گھاٹ است" ص ۵۲ ب

**معابد اہل ہند:-** "متھرا شہریست قدیم مولد سری کرشن جیو در بزرگی او آنقدر سرایند کہ در گفت نگنجد۔ گرد اطراف تا ہشتاد کردہ ہنود در ماہ بھادون بن جاترا کنند و معنی بن جاترا زیارت صحرا است۔ از دور و نزدیک ہزارہا مردم می آیند تا پانزدہ روز از ہشتم تا بست و چہارم ماہ عرفی کہ باشد سیری کنند و در شہر متھرا دیہرہ کیشو رای و جہوت الشہیر بھادیو و متھرادیہی از قدیم است و دیگر بیکرہا ہنومان و مہادیو در آن بسیار" ص ۵۲ الف

**دسہرہ:-** "دہم ماگہ روشن کہ تاریخ ہشتم می باشد و آن روز سواری سری رام چندر اوتار است برای فتح لنکا مردم شہر اسپان از حنا و سازہای نقرہ و طلا آراستہ و لباسہای فاخرہ مکلف در بر کردہ تماشای سبزہ زار بر کنار دریا می روند و ہجوم بسیاری شود و امرا و دولتمندان کہ در آنجا باغ دارند باغچہ آراستہ

اندو جوہریان شہر از دیدن آں دل را تراوت می بخشد۔" ص ۴۵ ب ۔ ۴۶ الف

**سورج کنڈ:۔** "نام حوضیست آبش بس صفا و گوارا مردمے کہ بہ پارسوں می روند در راہ غسل کردہ پیش می روند۔" ص ۴۵ ب

**پارسوں:۔** "مشہور پارسوں مکان ریاضت گری پارا سرطرف غربی فرید آباد بفاصلہ دو کروہی میان کوہ در برسات آب از کوہ روانگی دارد و تیخ شش جادر کاواکی کوہ حوض آسا آب جمع می شود و از حوض برآمدہ روانگی گیرد مردم شہر چہلہ سدی بجادوں در آنجا می روند و غسل می کنند در ایام برشگال سیرگاہ خوبست متصل سرائے خواجہ بختاور خاں بہ ثقادت دہ کروہ جانب غرب۔" ص ۴۵ ب

**میلہ بیساکھی:۔** "گنگا آنجا تیز روانگی دارد ۔ ایں مکانی است در پرگنہ جوالاپور در سرکار سہارنپور بودیہ ۔ در آنجا آب گنگا از کوہ تراوش دارد ۔ در ہر ماہ بیساکہ اثر دحام می شود اما در سالی کہ مشتری در برج دلو آید میلہ بہجوم تمام می شود و ایں بمیلہ نام می یابد و لکہا مردم دنیاداران و فقیر و سنیاسی ایں قدر می آیند کہ انبوہی عظیم می شود و سوداگران اکثر اجناس آوردہ سود مند و نفع مند می شوند۔ اگر فقیر بیراگی و ایں جا آید از سنیاس آویزہ شود۔ گاہگاہی چنیں ہم اتفاق می شود۔" ص ۵۴ الف و ب

**میلہ گنگا:۔** "گڈھ مکتیسر در ماہ کاتک بعد دیوالی لکہا مردم از شاہ جہاں آباد و لکہا از اطراف در گڈھ مکتیسر کہ چہل کروہی دہلی است بہجوم می روند تا پانزدہ روز بر کنار گنگ بطول دہ دوازدہ کروہ یک شہرے آبادان می گردد بازارہا از حلوائیان و ملا فروشان و ظروف مسی و برنجی و چوبی فروش و نخاس اسپان و دیگر اقمشہ و از ہر جنس و مال کہ در راہ تربیت می نمایند مردم دولت مند کشتیہا از بانس پوشش کردہ و بران شامیانہ ایستادہ کردہ و فرش نمودہ بہ تجمل تمام سیر دریا می کنند و ہمہ شب در جہاں کشتیہا رقص شدہ ہا و بہگتہ و رام جتی می شود۔ راجہ قابل رام ترتیب دادہ کہ بران تصاویر چوبی بقد آدم بالباس مکلف زری و یادلہ درست ساختہ کہ دران تصاویر دہ اوتار و کشن و گوپیاں و راجچندر و سیتا و ہنومان و ہمادیو و دیگر تصاویر بود۔ تمام روز از یں کنارہ میلہ تا

کنارہ دوم آں رواں می ساخت و ہزاراں مردم برائے تماشا ہجوم می نمودند از جشن شامچہ پری ہم بودہ باشد و در ہفت پردہ بود برائے دیدن ایں کشتی پیش دیرہ خود یا بطرفی دیگری برآمد غرضکہ مثل ایں میلہ ہیچ کی در اکناف عالم نشان ندادہ اند و نمی دہند۔ ہر چند کہ در اکثر جا ہجوم و مجمع زیادہ از یں می شود لیکن نہ بایں تکلف و لطافت می شود" ص ۴۴ ب — ۴۵ الف

○

**چھری دیبی :۔** "در سالی دو بار در ماہ کنوار و چیت بجہت رفتن جوالا مکھی کہ در کانگرہ است متصل باغ محلدار خاں یا دلی مجمع عظیم می شود۔" ص ۴۴ ب

○

**جوگامایا :۔** "قدیم پرستش جاست در حوالی درگاہ خواجہ قطب الدین پیوستہ و باغ مہر پرور بیگم مردم شہر روز چودس می روند خصوص روز چودس سدے پھاگن ہزاراں کس مجمع کنند۔" ص ۴۴ ب

○

**پھیری مھادیو :۔** "روز چتر دشی چیت پاکہ متلم مردم شہر غسل کردہ از نگم بودہ کرد شہر می گردند باز بہمان نگم بودہ غسل نمودہ بجا نہای خود می رسند۔ در اثنای راہ در خضر آباد مکان و مندری مہادیو است کہ در آنجا اثردہام می شود ایں در اصل پھیری اند ریت کہ قدیم دہلی بود در ضمن بودن مہادیو بہ پھیری مہادیو اشتہار یافتہ۔" ص ۴۴ ب

○

میلہ ہا۔ کہ در شاہجہاں آباد باطراف می روند۔ **میلہ کالکا :۔** "میان باران پور و تغلق آباد بمسافت پنج شش کردہ از شہر مردم دولتمند و غریب لکھہای روند و انبوہی عظیم شود در سالے دو بار شود یکی بروز نومی چیت سدے دوم بروز نومی کنوار سدے۔ بعضے روزانہ می روند و می آیند و بعضی یکشب و روز در آنجای باشند و حالا ہر نومی ماگہہ روشن مردم می روند۔" ص ۴۴ الف و ب

○

**پھویہ :۔** "موضع ایست برکنار سرستی دہ کروہے تھانیسر از جملہ معابد قدیم است ہر کرا با و اجداد فنا پذیرد اولادش در آنجا رفتہ مراسم سرادہ یعنی فاتحہ بزرگان خود بجا آرد باعث رستگاری آنہا

است و آنرا برابر گیا شمرند۔" ص ۴۴ الف

○

**رکھی کیش :۔** "چوں مردم از ہردوار بہ بدری ناتھ روند در راہ ایں سہ تیرتھ می آیند۔ دریں جا نیز گنگا روانگی دارد۔" ص ۴۴ الف

○

**کیدار ناتھ :۔** "تصویر مہادیو است بر ہمیں کوہ بمسافت صد کروہ راہ۔" ص ۴۳ ب - ۴۴ الف

○

**بدری ناتھ :۔** "و بدری کیدار ناتھ در کوہستان شمالی میان کوہ برف کہ ہمالیہ مشہور است جد ہشترو وغیرہ پنج برادران یا پانڈوان از ہمیں راہ برای گداختن خود در برف رفتہ اند تا شش ماہ ایں دیوال را برف می گیرد چوں آفتاب بحمل آید آغاز بیرون آمدن او شود۔ اکثر مردم برای پرستش از اطراف می آیند۔ در راہ کوہستان اکثر جا آب گنگا را گذارہ می افتد بعضی جا در عبور صعوبت دارد و بر جھیلہ کہ عبارت از پل رسن بافتہ است گذارہ می کنند۔ مردم را ہیبت افزاید۔ گویند تصویر پرستش از سنگ پارس است زرگری بطمع گاہی دغا کردہ بود انبارا کرزد کرد و انجا برود ریزش برف شود و مردم اذیت رساند چوں آں را از مجمع بدر کنند برف نبارد۔" ص ۴۳ ب

○

**نگم بودہ :۔** "گویند ہر چہار بید را سنکھاسر والو دزدیدہ در آب بردہ مچھ اوتار کہ از جملہ دہ اوتار ست ہمیں جا شدہ آنرا از آب برآوردہ ازاں روز بہ نگم بودہ موسوم گردید۔ نگم بمعنی بید است و بودہ بمعنی پیدا شدن است مکان پس قدیم متصل قلعہ شاہجہان آباد بنا کردہ سلیم شاہ افغان بر کنار دریائے جمنا پانڈوان جگ دریں جا کردہ بودند۔" ص ۴۳ الف و ب۔

○

**اوتار :۔** "کلنکی در سنبھل آخر کلجگ خواہد شد و در ہر مندل بخانہ برہمنی ایں ظہور خواہد گرفت و ایں از جملہ دہ اوتار مشہور است۔" ص ۴۳/۴۴ الف

**معابد اهل هند :-** "کورکهیت مشهور کرچهیتر در تهانیسر شصت کروهی دهلی این از اماکن شریفه و معبد قدیم است و خصوص در روز کسوف یعنی سورج گرهن هزاران مردم از اطراف و جوانب و دور دستهای آیند و خیرات عام کنند. گویند خیراتی که درین مکان کرده شود از یک هزار چندی شود و آویزه پاندوان و کوروان که آن را مها بهارت خوانند همین جا شده -" ص/۳۲ الف .

**معابد اهل هند :-** "نیم کهار هم بدین نام قصبه صوبه اوده که از قدیم اجودهیا گویند هست دریای گومتی از پایان آن گذرد از قدیم پرستش جای هنود و فراوان بت خانه ها دارد" ص ۸۰/الف

**اودهو پنتهی :-** "در اصل ذات نامی اند با یکدیگر هم مشرب و هم وظیفه و ورد شب و روز دارند و دیگر جماعه ایست در سرزمین میرته و حوالی آن باشند که طوری دیگر اختیار ساخته اند" ص ۱۶۱ الف

On the occasion of Indic Religion Seminar, 1994

# HINDUISM

*by*

Roy Chitraman

Presented by

Khuda Bakhsh Oriental Public Library

Patna